

2 | Fenntartható gazdálkodás¹ Feledhető teória vagy megvalósítható rendszer? Recenzió Szlávik János könyvéről

CSÁFOR HAJNALKA

Szlávik János professzor *Fenntartható gazdálkodás* című könyve 2013 telén jelent meg a CompLex Kiadó (Wolters Kluwer Kft.) gondozásában. A fenntarthatóság megvalósításának kérdései már hosszú évek óta foglalkoztatják a kutatókat, és nem csak őket, hanem a politikusokat és a döntéshozókat is. Többségük arra keresi a választ, hogy a fenntartható fejlődés elve a gazdasági gyakorlatban is megvalósítható-e. „Nem az teszi a gazdagságot, amit birtokolsz! Ha meg vagy elégedve azzal, amid van, az a gazdagság!” – idézi a szerző Mark Twaint könyvének belső borítóján, amely gondolatlanul nagyon jól vezeti be a könyv olvasóját szemléletmódjába, amelyen keresztül a fenntartható fejlődés (és nem feltétlenül növekedés) lehetséges módjait és eszközeit mutatja be a közgazdász szemszögéből. Hiánypótló művében azt igyekszik hangsúlyozni, hogy a fenntartható gazdálkodásnak a könyvben vázolt lépései hogyan vezethetnek a fenntarthatóság felé történő átmenethez, és az egyes beavatkozási pontokon történő tudatos döntésekkel hogyan tehetik meg a gazdaság és a társadalom szereplői maguk is azokat a kisebb-nagyobb lépéseket, amelyek a nagy célok elérése felé vezetnek.

Szlávik János professzor a Magyar Tudományos Akadémia doktora, az Eszterházy Károly Főiskola egyetemi tanára, a Gazdaság- és Társadalomtudományi Karon működő Regionális Gazdaságfejlesztési Kutatócsoport vezetője, a Regionális és Környezetgazdaságtan Tanszék munkatársa. 2009 és 2013 között a főiskola Gazdaság- és Társadalomtudományi Karának dékánja, 2010-től 2013-ig a Gazdaságtudományi Intézet vezetője volt. Ezt megelőzően 21 évig a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen – az általa alapított – Környezetgazdaságtan Tanszéknek a vezetője volt, és amellett, hogy az egyetemen töltött évek alatt dékánhelyettesi és intézetvezetői pozíciókat is ellátott, a Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Doktori Iskola vezetője is volt. A szerzőt a fenntarthatóság egyik legkiemelkedőbb hazai képviselőjének tartják. Könyveiből generációk ismerhették meg a környezetgazdaságtan és a környezetmenedzsment tudományát², a környezeti menedzsment közgazdasági eszközeit³, a

¹ Szlávik János: *Fenntartható gazdálkodás*, Wolters Kluwer Complex Kiadó Budapest, 2013, 273 oldal

² Szlávik János: *Környezetgazdaságtan, környezetmenedzsment*, Műegyetemi Kiadó, Budapest, 2000

³ Kerekes Sándor - Szlávik János: *A környezeti menedzsment közgazdasági eszközei*, KJK Kerszöv Kiadó, Budapest, 2001

fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodást⁴, vagy éppen a vállalatok társadalmi felelősségvállalását⁵. Egyetemi oktatóként hallgatók ezreinek adta át a fenntartható fejlődés megismeréséhez szükséges ismereteket és a megvalósításhoz nélkülözhetetlen szemléletmódot, továbbá megszámlálhatatlan hazai és külföldi konferencián mutatta be a témához kapcsolódó kutatásainak eredményeit.

A fenntartható fejlődés közgazdasági kérdései Magyarországon először a Budapesti Műszaki Egyetem és a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem környezetgazdaságtan kurzusaiban jelentek meg a rendszerváltás évében, 1989-ben. Az 1992-es riói ENSZ Környezet és Fejlődés Világkonferenciát követő évben pedig már elindultak az első fenntartható fejlődés címmel indított kurzusok is. Az említett felsőoktatási intézmények tanszékeit azóta is a fenntarthatóság két legfontosabb magyarországi iskolájának nevezi a hazai tudományos közvélemény. A rendszerváltás óta eltelt időszak alatt a két fenntarthatósági iskola oktatói és kutatói – önállóan vagy több ízben egymással szoros együttműködésben, közösen – időszakról időszakra tankönyv formába öntik a fenntartható fejlődéshez kapcsolódó legfrissebb szakmai ismereteket, így azok nem csak saját hallgatóikhoz jutnak el, hanem az ország szinte minden felsőoktatási intézményében törzsanyagként voltak és vannak jelen mind a mai napig a környezet-gazdaságtanhoz és a fenntarthatóság közgazdasági kérdéseire kapcsolódó kurzusok tananyagában az alap-, a mester- és a doktori képzések kurzusaiban egyaránt.

Szlávik professzor 273 oldalas könyvének a címe nagyon jól megválasztott és frappáns, utal arra, hogy a fenntartható fejlődés elméleti és gyakorlati kérdéseit a szerző közgazdasági nézőpontból vizsgálja. A nemrégiben kiadott könyvet a téma kutatói, az üzleti szféra képviselői, államigazgatási és önkormányzati szakemberek mellett a felsőoktatásban tanuló hallgatóknak is ajánlja a szerző, aki úgy építette fel a könyv fejezeteit, hogy azok a közgazdász hallgatók és a téma szakértői és kutatói számára is újszerű ismereteket és gondolatokat tartalmaznak, ugyanakkor a nem közgazdász végzettségű érdeklődő olvasóknak is követhetők és érthetők. A szerző mondanivalóját hét fejezetre tagolja:

1. A fenntartható fejlődés mint a természet, társadalom, gazdaság komplex rendszere
2. Átmenet a fenntarthatósághoz
3. A környezet gazdasági értékelése
4. A fenntarthatóság indikátorai
5. A fenntarthatóság és a társadalmi költségek (externáliák)
6. A fenntarthatóság térségi összefüggései
7. A fenntarthatósági átmenethez kapcsolódó gyakorlat esetei

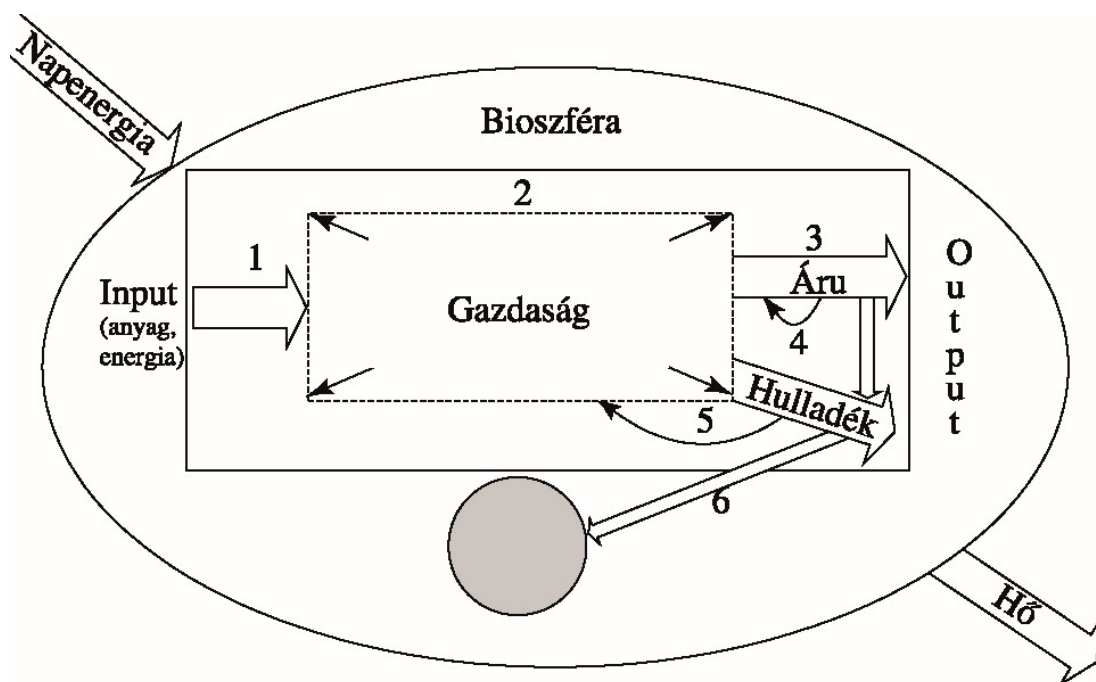
A szerző könyvében a fenntartható gazdálkodást hat lépésben elemzi, amely a könyv egyik legérdekesebb és legértékesebb része. Tapasztalatból mondhatom, hogy a fenntartható fejlődés mindenki által ismert definíciójának⁶ a viszonylagos általánosságát mintegy feloldva és kiegészítve a szerző az olvasó elé tárja azt, hogy a gazdasági és társadalmi tevékenységek során melyek azok a pontok, ahol a fenntarthatóság megvalósításának az érdekében be lehet avatkozni, és azt milyen módszerekkel lehet megtenni. Az, hogy a szerző ezen hat lépést a fenntarthatóság felé való átmenet lépéseinek nevezi, utal arra, hogy a fenntarthatóság megvalósítása hosszú és összetett folyamat, amely olyan lépésekből áll, amelyek mindegyikét minden lehetséges területen megvalósítva mondhatnánk csak ki azt, hogy a fenntartható fejlődés megvalósult. Könyvében ezeket a lépéseket a következő ábrával szemlélteti:

⁴ Szlávik János: Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás, KJK Kerszöv Kiadó, Budapest, 2005

⁵ Szlávik János (szerk.): Vállalatok társadalmi felelősségvállalása, Complex Kiadó Budapest, 2009

⁶ AZ ENSZ Közös jövőnk jelentése (WCED, 1987) alapján: „A fenntartható fejlődés olyan komplex folyamat, amely biztosítani tudja a jelen szükségleteinek kielégítését anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk lehetőségeit saját szükségleteik kielégítésére”

1. sz. ábra: A fenntarthatósági átmenet összetevői

Forrás: Szilávik János, Fenntartható gazdálkodás (2013), 60. o.

A recenzio írója ezen a ponton, a fenntarthatósági átmenet lépéseinek rövid bemutatását megelőzően, arról számol be, hogy függetlenül attól, hogy közgazdász alapszakos hallgatóknak tanítja a fenntarthatóságot, vagy pedig nem közgazdász hallgatóknak, ez a része a tananyagnak az, amikor meglátja a szemükben azt a fényt, aminek a megcsillanása azt jelzi, hogy „Ez az! Végre értjük azt, hogy mit jelent a fenntartható fejlődés megvalósításra törekedni.” Ezen – logikusan és érthetően megfogalmazott – lépések ismeretében az is világossá válik az olvasó számára, hogy egy vállalkozás, egy település, egy helyi közösség hogyan indíthat el fenntarthatósági programokat. A fenntarthatósági átmenet lépései a következők:

1. lépés: a gazdaság szívóhatásának csökkentése, az input mérséklése, az anyag- és energiahatékonyság növelése;
2. lépés: a feldolgozottsági fok növelése, tiszta termelési eljárások és új környezetkímélő technológiák alkalmazása;
3. lépés: a fogyasztás fokozatos átalakítása a fenntarthatóság jegyében, a termékek fogyasztási folyamatban való tartásának növelése, a fogyasztási intenzitás mérséklése;
4. lépés: a fogyasztás egy szakaszából kikerült termékek újrahasználatának bővítése, általánossá tétele;
5. lépés: az elsődleges hulladékok és a hulladékká vált termékek újrafeldolgozása és annak kiterjesztése;
6. lépés: a hulladékok környezetre káros hatásainak semlegesítése.

Ezen lépések részletes bemutatása is megtalálható a könyv második fejezetében. Persze azt követően, hogy az első fejezetben a szerző bemutatja a fenntartható fejlődés fogalmát, a leggyakrabban használt és idézett definíciókat és a fenntartható fejlődés lehetséges értelmezéseit. Ebben a bevezető fejezetben tárgyalja a szerző a fenntartható fejlődés és a gazdasági növekedés problematikáját, és foglalkozik a fenntarthatóság szintjeivel és etikai kérdéseivel is. A fenntartható fejlődés a szerző szerint nem egyezik meg a fenntartható növekedéssel, a fenntartható fejlődés sokkal inkább minőségi mint mennyiségi növekedést jelent, amelyen keresztül a jólét növekedése és/vagy biztosítása a cél. A gazdasági növekedés, amely egyidejűleg a környezeti tényezők minőségében vagy a társadalmi szereplők jólétében idéz elő negatív

hatásokat, nem nevezhető fenntartható fejlődésnek. A fenntartható fejlődést minden esetben mint a természet, a társadalom, a gazdaság komplex rendszerét szükséges vizsgálnunk.

A gazdasági és társadalmi tevékenység során megalapozott döntéseket csak akkor hozhatunk, ha ismerjük a környezet gazdasági értékelésének módjait, a fenntarthatósági indikátorokat és a gazdasági tevékenységek társadalmi költségeit. A könyv harmadik fejezetében a természeti tőke mérésének sajátosságaiba (szabad javak, közjavak; externális hatások; diszkontálási sajátosságok) is bevezet a szerző, majd a környezet sajátos gazdasági értékelésének a módszereit mutatja be, minden esetben – kiemelve azt is, hogy mikor, milyen módszer alkalmazása lehetséges és miért – mindezt példákkal fűszerezve. A fejezetet olvasva az érdeklődők betekintést nyernek a természeti tőke teljes gazdasági értékének a meghatározására szolgáló módszertanba, megismerhetik a természeti erőforrások értékösszetevőit, a költségeken és a nyilvánított preferenciákon alapuló környezetértékelési módszereket és a költség-haszon elemzést is.

A negyedik fejezet a fenntarthatóság indikátorait mutatja be, vagyis azokat a mérőszámokat, amelyek segítségével a jólét alakulásáról sokkal realisabb képet kaphatunk, mint a sok esetben (szinte mindig) „torz” képet mutató SNA rendszerben⁷ alkalmazott mutatók alkalmazásával. A világon mindenhol alkalmazott és nyilvánosságra hozott makromutatók, a GDP és a GNP⁸ – amelyekkel az egyes országok gazdasági teljesítményét mérik – alapvető hiányosságai a következők:

- A nemzeti elszámolások nem tükrözik a környezeti minőségben és a természetierőforrás-készletekben bekövetkezett változásokat,
- A GDP-t alkotó jövedelmek között nem szerepelnek azok a szolgáltatások, amelyeket a természet nyújt,
- GDP növelőként jelenik meg a számos környezetvédelmi kiadás (end-of-pipe),
- A megelőző, környezetbarát, anyag- és energiatakarékos gazdálkodás negatívan hat a GDP-re.

Mindezen elemeket szükséges figyelembe venni a valós jólét alakulását jelző mérőszámok kiszámításánál, amelyek egy része az SNA rendszerben alkalmazott mutatószámokból indul ki, és azokat korrigálja meghatározott pozitív és negatív előjelű tényezőkkel, ilyen új típusú makromutatók⁹: a NEW, az ISEW és a GPI; illetve vannak olyan mutatók is, amelyek teljesen eltérő módszertan alapján kerülnek meghatározásra, mint az ÖL¹⁰, a HDI¹¹ és a komplex környezeti indikátorok. Az említett mutatók kiszámításainak módszereit a szerző teljes körűen bemutatja.

Az ötödik fejezetben a fenntarthatóság és a társadalmi költségek témáját ismerheti meg az olvasó. Ebben a fejezetben Szlávik professzor kitér a külső gazdasági hatások (externáliák) fogalmára és azok jellemzőire is (ez kifejezetten hasznos azon olvasók számára, akik nem köz-

⁷ SNA rendszer: System of National Accounts – Nemzeti Számlák Rendszere. Az SNA rendszert az ENSZ dolgozta ki, és 1953-ban vezették be. 1993-ban jelentősebb változtatásokkal korszerűsítették, és ma ez az egyetlen nemzetközileg is használt rendszer.

⁸ A GDP és a GNP alapján a jólét mértéke = az áruk összértéke (monetarizált értékösszeg)

⁹ Új típusú makromutatók (Szlávik, 2005 132–142. o.):

NEW – Net Economic Welfare mutató, Nordhaus és Tobin nevéhez fűződik: A nettó gazdasági jólét mutatója, amely a szabadidő, az otthon elvégzett munka és a társadalmi munka értékével növeli, az új technológiák környezetszennyező hatásával pedig csökkenti az éves bruttó hazai termék, a GDP értékét.

ISEW – Index of Sustainable Economic Welfare (Daly–Cobb in 1989): A fenntartható gazdasági jólét indexe, amely a NEW mutató értékét korrigálja a fogyasztási egyenlőtlenségek jólétre gyakorolt hatásával és a hosszú távú környezeti károsodások jelenértékével.

GPI – Genuine Progress Indicator mutató kifejlesztése Cobb, Halstead és Rowe munkája volt: A valódi fejlődés mutatója, amely az ISEW-mutatót korrigálja a felmerülő társadalmi költségekkel és haszonnal.

¹⁰ *ÖL* – Ökológiai lábnyom: segítségével felbecsülhetővé válik egy meghatározott emberi népesség vagy gazdaság erőforrás-fogyasztási és hulladékfeldolgozási szükséglete termékeny földterületben mérve (Wackernagel–Rees, 1996).

¹¹ *HDI* – Human Development Index, amelyet az ENSZ dolgozott ki 1990-ben: A humán fejlődés indexe, amelynek célja, hogy a GDP által nem mért, de a jólétet befolyásoló, fontos értékek alapján rangsorolhatóvá tegye az egyes gazdaságokat (Szlávik, 2005. 149. o.).

gazdászok). Bemutatja azt is, hogy az externáliáknak hogyan lehet meghatározni az optimális nagyságát, vagyis azt, hogy hogyan lehet meghatározni az externáliáknak azt a szintjét, amit a társadalmi szereplők is elfogadnak, abban az esetben, amikor ezen hatások nem szoríthatók le nulla szintre, ami az optimális lenne környezetvédelmi és ökológiai szempontból. Ebben a fejezetben tér ki a szerző a környezeti szabályozás szükségességének a bemutatására is, és azon közvetlen és közvetett (piaci) állami szabályozási eszközökre, amelyek segítségével a szennyezésselhárítás leghatékonyabban megvalósítható. A környezetszabályozási eszközök bemutatása mellett az alkalmazási lehetőségekre is minden esetben kitér. A fejezetben az állami szabályozás mellett olyan magánmegoldások bemutatása is helyet kap, mint a Coase-tétel¹², valamint az is, hogy a magánmegoldások (vagyis az állami beavatkozás nélküli megoldások) alkalmazásának a gyakorlatban milyen korlátai vannak.

A hatodik fejezetben a szerző a fenntarthatóság térségi összefüggései kapcsán a fenntarthatóság regionális és kisregionális-helyi megvalósíthatóságával foglalkozik, részletesen tárgyalja a Local Agenda 21-et. Az akcióprogramot az ENSZ 1992-ben Rio de Janeiróban megtartott Környezet és Fejlődés című konferenciáján fogadta el. Az akcióprogram alapvető célja, hogy a helyi önkormányzatok aktív közreműködésével olyan széleskörű, kihívásokkal teli elvi keretet fogalmazzon meg a helyi akciók számára, amely alapján a lakosság tevőleges hozzájárulásával valóban a fenntartható fejlődés célozható meg. Az említett helyi stratégiák lényegi eleme, hogy az elsőként az önkormányzatok kezdeményezésével kidolgozott koncepciókat a lakosság számára is elfogadhatóvá tegyék, hiszen a programok megvalósításának sikeressége az ő meggyőzésükön alapszik, azon, hogy mennyire sikerül a helyi közösséget bekapcsolni a helyi programok célkitűzéseinek megvalósítására létrehozott programokba. Ez a fejezet kiválóan alkalmas arra, hogy iránymutatásul szolgáljon a települési önkormányzatok számára, hiszen pont azt mutatja be, hogy a fenntarthatóság lokális programja hogyan valósítható meg a települések szintjén – a helyi érdekek és igények által vezérelt módon –, és hogy hogyan alakíthatók ki helyi szinten a fenntarthatóság megvalósítása érdekében megvalósítandó konkrét programok. A fejezetben olvashatunk továbbá az európai közigazgatási rendszerek és a fenntarthatóság kapcsolatáról is.

Szlávik professzor a könyv hetedik, egyben utolsó fejezetében a fenntarthatósági átmenet gyakorlati eseteihez kapcsolva mutatja be a fenntarthatósági átmenet megalapozására szolgáló technológiai előtekintési programot (TEP), a klímaváltozás és a fenntarthatóság összefüggéseit, valamint végezetül – újra térségi vizekre evezve – a fenntarthatósági szempontok megjelenését a területfejlesztésben a Heves megyei területfejlesztési koncepció (2014–2020) példáján, melynek elkészítésében tevőlegesen részt is vett az Eszterházy Károly Főiskola Regionális Gazdaságfejlesztési Kutatócsoportja tagjainak a közreműködésével. Ebben a munkában is mindig arra helyezte a hangsúlyt, hogy olyan területfejlesztési koncepció szülessen, amely megfelel a fenntartható fejlődés követelményeinek. A koncepció megalkotása során szerzett tapasztalatai könyvének ezen fejezetét is gazdagítják.

Összességében elmondható, hogy a könyv az oktatás, a kutatás és az ismeretterjesztés területén is hiánypótló, és mindezek mellett az államigazgatásban és az üzleti szférában tevékenykedők számára is hasznos ismereteket tartalmaz a fenntartható fejlődés és a fenntartható gazdálkodás megvalósításának a kérdéseit illetően. A recenzió írójának személyes oktatási tapasztalata az, hogy a könyv kiválóan alkalmas arra, hogy nem közgazdasági programokban részt vevő hallgatók számára is kialakítsa a fenntarthatósággal kapcsolatos közgazdasági szemléletmódot.

Ajánlom mindenkinek, akinek az indíttatása vagy akár csak az érdeklődése megvan aziránt, hogy tevékenységei a fenntarthatóság irányába hassanak, mert a könyvből megtudhatja, hogy mit tehet ezáltal a közös megvalósításának az érdekében.

¹² Coase-tétel: a piaci állami beavatkozás nélkül is eléri a társadalmi optimumot, ha a tulajdonjogok meghatározottak, nincs szükség állami beavatkozásra függetlenül attól, hogy ki rendelkezik a tulajdonosi jogokkal.

HIVATKOZÁSOK

DALY, H. E. and J. B. COBB (1989): For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community for the Environment and a Sustainable Future, Boston Beacon Press

SZLÁVIK, J. (2005): Fenntartható környezet- és erőforrás-gazdálkodás, KJK Budapest

SZLÁVIK, J. (2013): Fenntartható gazdálkodás, Wolters Kluwer Complex Kiadó, Budapest

WACKERNAGEL M. – REES W. (1996): Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact on the Earth. Gabriola Island, BC: New Society Publishers. Magyarul: WACKERNAGEL M. – REES W. (1996): Ökológiai lábnyomunk Föld Napja Alapítvány 2001

WCED – WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (1987): Our Common Future, Oxford and New York: Oxford University Press